

भारतीय संस्कृतीला जैन धर्माची देणगी

by Prof. Jinendrakumar Dada Bhomaj

प्रधान - संपादकीय

भारतीय विचारधारा व सांस्कृतिक परंपरा समृद्ध करण्यास जैनधर्म व जैन आचार्य यांनी फार मोठा हातभार लावला आहे. वस्तुनिष्ठ दृष्टिकोन बाळगून विचार केल्यास जैनधर्म खारोखरच भारतीय धर्म आहे. कारण जैन विचारधारेची परंपरा मोहें जोदारो संस्कृतीपर्यंत पोहचते. प्राचीनतम जैन गुहा, जैन शिलालेख, जैन मंदिरे आणि जैन मूर्ती भारताच्या सर्व भागात आढळतात. आणि आज देखील जैन धर्माचे अनुयायी या ना त्या स्वरूपात, आपल्या विस्तृत देशात सर्वच ठिकाणी निवास करून राहिले आहेत.

भारतीय संस्कृतीच्या अभ्यासकांना जैनधर्म, जैन साहित्य, जैन कला, जैन तीर्थक्षेत्रे आणि जैन परंपरा इत्यादिकांचा सविस्तर अभ्यास करणे आवश्यक आहे. या विषयांचा सखोल व सप्रमाण अभ्यास आणि संशोधन करण्यासाठी लागणारे साधन विपुल असून निरनिराळ्या भाषेत व निरनिराळ्या संशोधनात्मक ग्रंथात इतस्ततः विखुरले आहेत. या सर्व साधनांचा परिशीलनात्मक अभ्यास करून एक तर्कसंगत विचार विद्वानांपुढे साकल्याने मांडण्यासाठी ग्रंथरूप रचना करून ती प्रकाशात आणण्याची गरज मोठ्या प्रमाणात जाणवत होती.

माझे सहयोगी विद्वान डॉ. हीरालाल जैन यांचा परिचय भारतीय विद्वानांना करून देण्याची गरज नाही. साहित्य क्षेत्रात सर्वस्पर्शी अभ्यास व संशोधन करणारे त्यांच्या तोलामोलाचे विद्वान आपल्या देशात फारच कमी आहेत. संस्कृत साहित्याचा व प्राचीन भारतीय इतिहासाचा त्यांचा व्यासंग मोठा आहे. त्यांचा जैनधर्माचा अभ्यास सखोल असून त्यांनी लिहिलेले विविध विषयांवरील संशोधनात्मक ग्रंथ व परिशीलनात्मक निबंध पाहिल्यास ते आपल्या विषयाचे निरूपण किती सचोटीने व साकल्याने करतात हे कोणालाही सहज दिसून येईल. धवलासहित षट्खण्डागम या महान ग्रंथाची प्रमाणभूत आवृत्ती प्रकाशात आणून जैन धर्माची व जैन वाड्मयाची त्यांनी निःस्वार्थपणे जी सेवा केली आहे ती अविस्मरणीय आहे त्याचप्रमाणे त्यांनी केलेला अपभ्रंश साहित्याचा उधार भारतीय साहित्य-क्षेत्रात अत्यंत महत्त्वपूर्ण आहे.

विदर्भ महाविद्यालय, नागपूर महाविद्यालय, वैशाली विद्यापीठ आणि जबलपूर विश्वविद्यालय या ठिकाणी एक अत्यंत विष्णात, विद्वान व सालस शिक्षक म्हणजेन त्यांनी संपादलेली ख्याती गौरवास्पद आहे. वैशाली विद्यापीठाची मुहूर्तमेड रोवण्यासाठी त्यांनी फारच मेहनत घेतली आहे. वैशाली संशोधन मंदिराचे प्रमुख संचालक आणि प्राकृत साहित्य, जैन सिधान्त व अहिंसा तत्त्वज्ञान मार्गदर्शक अशा विविध नात्याने त्यांनी बजावलेली कामगिरी अत्यंत उपयुक्त ठरली आहे. भारतीय इतिहासाचे सांस्कृतिक प्रकाशन आणि जीवराज ग्रंथमालेच्या प्रकाशन कार्यात त्यांनी जो अमूल्य सहयोग दिला आहे तो ग्रंथसंपादकांना आदर्शभूत असाच आहे.

इ. सन. १९६० साली मध्यप्रदेश शासन साहित्य परिषदेच्या आमंत्रणावरून भारतीय संस्कृति में जैनधर्म का योगदान या विषयावर डॉ. हीरालाल जैन यांनी चार व्याख्याने प्रस्तुत केली. (१) जैन धर्म का उद्गम और विकास, (२) जैन साहित्य, (३) जैन दर्शन आणि (४) जैन कला हे या व्याख्यानमालेचे चार विषय होत. ही व्याख्याने त्यावेळचे मध्यप्रदेशाचे मुख्यमंत्री (१) डॉ. कैलासनाथ काटजू, विधानसभेचे अध्यक्ष (२) पं. कुंजीलाल दुबे, अर्थमंत्री (३) श्रीयुत मिश्रीलाल गंगवाल, आणि शिक्षणमंत्री (४) डॉ. शंकर दयाल शर्मा या चौधांच्या अध्यक्षतेखाली क्रमशः सादर केली होती. नंतर हीच व्याख्याने विस्तृत रीतीने लिपिबद्ध करून भोपाळ येथील मध्यप्रदेश शासन साहित्य परिषदेने १९६२ साली ग्रंथरूपाने प्रकाशित केली.

डॉ. हिरालाल जैन यांच्यासारख्या विद्वानांकडून अक्षररूप पावलेला हा महत्वपूर्ण ग्रंथ हिंदी भाषेत प्रसिद्ध झाल्याने मराठी वाचकांना तो सुलभपणे उपलब्ध नव्हता. या अभ्यासपूर्ण ग्रंथाचा प्रचार महाराष्ट्रात व्हावा आणि यातील मौलिक विचार मराठी वाचकांना सुलभरीतीने उपलब्ध व्हावेत म्हणून या ग्रंथाचा मराठी अनुवाद प्रस्तुत करण्यास जीवराज ग्रंथमालेच्या प्रधान संपादकांना अत्यंत आनंद होत आहे. हा मराठी अनुवाद प्रकाशित करण्यासाठी मध्यप्रदेश शासन साहित्य परिषद (भोपाळ) या संस्थेच्या अधिकाऱ्यांची परवानगी दिली आणि डॉ. हिरालाल जैन यांनी या कर्याला उत्तेजन दिली याबद्दल ग्रंथमालेचे संपादक त्यांचे अत्यंत ऋणी आहेत.

या ग्रंथमालेच्या प्रकाश कार्यात आमचे अध्यक्ष श्रीमान शेठ लालचंद हिराचंद हे अत्यंत आस्थेने रस घेतात. शिवाय दिवंगत श्री शेठ माणिकचंद वीरचंद शहा यांनाहि सदर प्रकाशनाची उत्कट आस्था होती. परंतु दुदैवाने याचे प्रकाशन त्यांच्या जीवनकालात होऊ शकले नाही. आमचे अत्यंत दक्ष व उत्साही मंत्री, श्रीमान शेठ वालचंद देवचंद शहा यांनीही या ग्रंथाच्या प्रकाशनासाठी हरतन्हेचे प्रोत्साहन दिले आहे. आणि या ग्रंथातील चित्रावली छापण्यासाठी प्रा. डॉ. कुलभूषण लोखंडे यांनी प्रयत्नपूर्वक ठसे मिळवून या कार्यात मदत केली आहे. या सर्वांचे आम्ही अत्यंत आभारी आहोत.

या ग्रंथाचा मराठी अनुवाद सोलापूर येथील संगमेश्वर महाविद्यालयातील प्राध्यापक जिनेन्नकुमार दाद भोमाज यांनी अत्यंत तत्परतेने करून दिला आणि भारतीय संस्कृतीला जैनधर्माची देणगी या ग्रंथाचे मुद्रणकार्य अत्यंत निष्टेने करून घेतले. या सर्व कार्याबद्दल आण्ही त्यांचे अत्यंत आभारी आहोत. तसेच या ग्रंथाची छपाई व्यवस्थित करून दिल्याबद्दल सन्मति मुद्रणालयाचे मालक श्री. कुमुदचंद्र फुलचंद शाह यांचेहि आभार मानणे जरूर र आहे.

कोल्हापूर,

विजयादशमी, १९७०.

आ. ने. उपाध्ये